

METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK)¹

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-2475-8660](https://orcid.org/0000-0003-2475-8660)

ANDRZEJ BACZYŃSKI²

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-7320-3306](https://orcid.org/0000-0002-7320-3306)

Rocznik Teologiczny

LXII – z. 4/2020

s. 1223-1244

DOI: 10.36124/rt.2020.50

Misterium Wcielenia Syna Bożego

The Mystery of the Incarnation of the Son of God

Słowa kluczowe: misterium, wcielenie, Syn Boży

Key words: Mystery, Incarnation, Son of God

Streszczenie

Wcielenie Syna Bożego jest jedną z największych tajemnic w dziejach ludzkości. Druga Osoba Trójcy Świętej wciela się w tym celu, aby przywrócić utraconą możliwość zjednoczenia człowieka z Bogiem. „Syn Człowieczy przyszedł ocalić to, co zginęło” (Mt 18,11). Poprzez wcielenie Logosu tworzy się nowa więź między Synem Bożym i ludźmi. Wcielenie jest wydarzeniem, które nadaje wewnętrzną jedność całemu misterium zbawienia dokonanego przez Chrystusa. Nie można oddzielić wcielenia od całości dzieła zbawczego, dokonanego przez Chrystusa. Wcielenie jest punktem wyjścia dla teologii i w samym centrum stawia tajemnicę Świętej Trójcy. Wciela się nie kto inny jak Słowo, to jest Druga Osoba Świętej Trójcy. Dlatego wcielenie i Trójca są nierozdzielne. Doświadczając działania Boga Jedynego w naszym życiu, odkrywamy, że ‘ci Trzej’ zawsze działają razem, lecz każda z Osób Świętej Trójcy działa na sposób sobie właściwy. Ta zbawcza

¹ Metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak) jest Kierownikiem Katedry Prawosławnej Teologii Dogmatycznej i Moralnej Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

² Ks. dr Andrzej Baczyński jest starszym wykładowcą w Katedrze Prawosławnej Teologii Dogmatycznej i Moralnej Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

tajemnica jest kontynuowana i realizowana w sposób sakramentalny w życiu Kościoła i jego członków. Jest to rzeczywistość, której antycypację otrzymujemy już w tym życiu, poprzez uczestnictwo w sakramentach Kościoła jako mistycznego Ciała Chrystusa. Zwłaszcza zaś dzięki eucharystii Chrystus żyje w nas, a my w Nim. Dzięki Niemu osiągamy kulminację życia i pełnię szczęścia. To „życie w Chrystusie” powinno być celem każdego człowieka.

Abstract

The Incarnation of the Son of God is one of the greatest mysteries in human history. The Second Person of the Holy Trinity became incarnate in order to restore the lost possibility of uniting man with God. “The Son of Man came to save the lost” (Mt 18:11). By means of the Incarnation of the Logos, a new bond was created between the Son of God and people. The Incarnation is an event which gives internal unity to the entire mystery of salvation accomplished by Christ from which it cannot be separated. The Incarnation is the starting point for theology and places the mystery of the Holy Trinity at its the centre. It is the Word, the Second Person of the Holy Trinity, that is incarnate. For this reason, the Incarnation and the Holy Trinity are inseparable. By experiencing the activity of the One God in our lives, we discover that “the Three” always act together, but each Person of the Holy Trinity acts in His own way. This salvific mystery is continued and realised in a sacramental manner in the life of the Church and its members. This is a reality we anticipate in this life through participating in the sacraments of the Church as the mystical Body of Christ. It is thanks particularly to the Eucharist that Christ lives in us, and we in Him. Thanks to Him, we achieve the cumulation of life and complete happiness. This “life in Christ” should be the goal of every person.

W centrum nowotestamentowego zwiastowania znajduje się tajemnica wcielenia Syna Bożego. „A bez wątpienia wielka jest tajemnica pobożności. Ten, który objawił się w ciele...” (1 Tm 3,16). Św. Jan Damasceński kontynuuje:

Bo oto z łaskawości Boga Ojca Jednorodzony Syn i Słowo Ojca, Bóg bytujący w łonie Boga Ojca, współistotny Ojcu i Duchowi Świętemu, przedwieczny, niemający początku, a który był „na początku” i był „u Boga” i „Bogiem był”, Ten, który „istniał w postaci Boga” – On sam „zniżając niebiosa, zstępuje”, to znaczy zniża swoją wysokość, nie znającą

niskości, bez uniżenia jej i schodzi do swoich sług w niewypowiedzianej i niepojętej łaskawości i jako doskonały Bóg staje się doskonałym człowiekiem dokonując w ten sposób czegoś niebywałego i ponad wszystko nowego, właściwie czegoś jedynie nowego pod słońcem. Wystąpiła tu wspaniale również wszechpotęga Boga, bo cóż większego może być nad to, że Bóg stał się człowiekiem? (Jan Damasceński 1969, 129-130).

Wszystko to, czego nie potrafił wypełnić pierwszy człowiek, spełnił za niego wcielony Bóg-Słowo, które „ciałem się stało i zamieszkało wśród nas” (J 1,14) – Pan nasz Jezus Chrystus. Praojciec Adam nie potrafił wypełnić postawionego przed nim zadania, aby przez duchowo-moralne doskonalenie się osiągnąć przebóstwienie i przyprowadzić do Boga całe stworzenie. Dlatego też sam Bóg przeszedł drogę ku człowiekowi, po której człowiek powinien wstępować do Niego.

Jezus widząc, że stworzony na obraz i podobieństwo [człowiek] skutkiem przestępstwa poddał się zniszczeniu, nakłonił niebiosa, zstąpił i wcielił się w łono dziewicze, bez żadnej zmiany, aby w niej odnowić zgubionego Adama, wołającego: Chwała objawieniu Twemu, Zbawco mój i Boże” (*Mineâ prazdničnaâ s dobavleniem...* 2003, 210 {Wielkie Powieczerze Święta Bożego Narodzenia, stychira na litii ton 1}).

Jeżeli dla człowieka była to droga wstępowania, to dla Boga była droga zstępowania w pokorze [ἡ κένουσις]. W wigilię Bożego Narodzenia Cerkiew prawosławna wychwalając tajemnicę wcielenia Boga Słowa, śpiewa:

Dzisiaj rodzi się z Dziewicy Ten, który w dłoni trzyma całe stworzenie, owinięty jest w pieluszki jak każdy człowiek. Ten, który ze swej istoty jest niedotykalnym Bogiem, w żłobie spoczął Ten, który umocnił niebiosa słowem na początku, z piersi karmiony jest mlekiem Ten, który na pustyni zesłał ludowi deszcz manny, mędrców przyzywa Oblubieniec Kościoła, ich dary przyjmuje Syn Dziewicy. Kłaniamy się narodzinom Twoim, Chryste, kłaniamy się narodzinom Twoim, Chryste, kłaniamy się narodzinom Twoim, Chryste, okaż nam i Twoje Boże Objawienie (*Mineâ prazdničnaâ s dobavleniem...* 2003, 195).

Syn Boży staje się synem człowieczym, ażeby przyjmując najgorsze, darować nam najlepsze; Adam oszukał się i zapragnąwszy stać się Bogiem, nie stał się, natomiast człowiekiem staje się Bóg, ażeby przebóstwić Adama (*Triod' Postnaâ* 2001. 321 {Stychira na *Hospodi Wozzwach*, Piątek, 5. tygodnia Wielkiego Postu}).

Człowiekiem stał się Syn Boży, w tym celu, mówi św. Jan z Damaszku, aby człowieka obdarzyć ponownie tym, do czego go stworzył. A stworzył go na swoje wyobrażenie – rozumnym i wolnym, oraz na swoje podobieństwo – doskonałym w cnotach, o ile tylko zdolna była do nich ludzka natura. Bo cnoty to niejako znamiona natury Boskiej: wolność od smutku i troski, czystość, dobroć, mądrość, sprawiedliwość, wolność od jakiegokolwiek zła. Nadto dopuścił człowieka do obcowania ze sobą, przeznaczając go do nieśmiertelności, a przez samo to obcowanie podnosząc do rzeczy nieprzemijających (por. Jan Damasceński 1969, 198-199).

Św. apostoł Paweł wskazując na tajemnicę wcielenia, mówi, że „Jezus Chrystus przyszedł na świat zbawić grzeszników, spośród których ja jestem pierwszy” (1 Tm 1,15). W tajemnicy wcielenia objawia się nieskończona, najwyższa Mądrość Boża i Jego moc, ponieważ to Bóg stał się człowiekiem. Objawia się również nieskończona boska dobroć i miłość, gdyż czyni to ze względu na człowieka, aby go zbawić: „Syn Człowieczy przyszedł ocalić to, co zginęło” (Mt 18,11).

Syn wciela się w tym celu, aby przywrócić możliwość zjednoczenia człowieka z Bogiem, zjednoczenia nie tylko rozerwanego przez zło, ale niemożliwego do naprawienia bez udziału człowieka. Pierwsza przeszkoda takiego zjednoczenia – rozłączenie dwóch natur, boskiej i ludzkiej – zostaje zlikwidowana przez sam fakt wcielenia. Pozostają inne dwie przeszkody związane ze stanem upadku człowieka: grzech i śmierć. Dzieło Chrystusa pokona je poprzez wypędzenie ze świata ziemskiego ich nieuniknioności. Nie zostają one zlikwidowane bezwzględnie, gdyż wówczas były to gwałt nad ich wolnością, która je

zrodziła, ale poprzez poddanie się Samego Boga i stworzenia śmierci następuje unieszkodliwienie otchłani i śmierci, i ma możliwość uleczenia grzechu (Łoski 2000, 75).

Wcielenie w perspektywie dzieła zbawczego Jezusa Chrystusa

Poprzez wcielenie Logosu tworzy się nowa więź między Synem Bożym a ludźmi. Bóg jako człowiek spełnia rolę pośrednika, którą to człowiek poprzez swój upadek odrzucił. Jezus, nasz Zbawiciel, stanowi most nad przepaścią między Bogiem i człowiekiem, ponieważ jest nimi oboma naraz (Ware 1999, 75). Wiąż ta posiada znaczenie soteriologiczne i sprawia, że ludzkość od tego momentu zaczyna być uczestnikiem zbawienia. Według nauczania św. ojców Kościoła, ta więź osiąga jednak swoją pełną skuteczność dopiero wraz z wypełnieniem się ekonomii (ros. домостроительство) zbawienia w misterium Paschy. Wcielenie posiada swoją zbawczą skuteczność, lecz osiąga ona ludzi dopiero dzięki pełnej realizacji zbawienia przez Chrystusa. Nie można oddzielić wcielenia od całości dzieła zbawienia dokonanego przez Chrystusa. Przebóstwienie człowieczeństwa Chrystusa rozpoczyna się wraz z wcieleniem i dokonuje się w ciągu całego Jego życia, zaś szczyt swój osiąga w tajemnicy zmartwychwstania i wniebowstąpienia. Przebóstwienie zaś całej ludzkości rozpoczyna się z momentem zmartwychwstania Chrystusa. Tym samym wcielenie w sposób istotny wiąże się z misterium paschalnym. Jest ono nieodłącznym elementem święta Paschy. Wcielenie nie jest autonomiczną rzeczywistością zbawczą oderwaną od misterium paschalnego. Takie pojmowanie zbawienia nie ogranicza wcielenia do samego aktu stania się człowiekiem, ale również obejmuje tajemnicę krzyża i zmartwychwstania. Wcielenie jest wydarzeniem, które nadaje wewnętrzną jedność całemu misterium zbawienia dokonanego przez Chrystusa. Wiele tekstów liturgicznych, szczególnie bożonarodzeniowych ukazuje uniżenie Chrystusa w grocie betlejemskiej jako początek drogi prowadzącej na Golgotę. Na 'powieczerzu' w dniu 24

grudnia (w pieśni 5), jest mowa o tym, że Syn Boży zrodzony według ciała poniesie śmierć w tym ciele, zostanie pogrzebany i zmartwychwstanie. W świetle chwały zmartwychwstania ukazała się w całym blasku tajemnica Wcielenia.

Cel wcielenia w świetle Nowego Testamentu

Wcielenie jest kluczem pozwalającym zrozumieć nam całe dzieło zbawienia. Jest ono niejako pierwszym etapem w urzeczywistnianiu się zbawczego misterium. Współczesna egzegeza biblijna powszechnie przyjmuje pogląd, iż wcielenie posiada charakter odkupieńczy. Cały Nowy Testament skierowany jest wewnątrznie ku tajemnicy paschalnej, która z kolei ukazuje najgłębszy sens całych dotychczasowych dziejów zbawienia w Starym Testamencie. Ojcowie greccy widzieli we wcieleniu rzeczywisty i skuteczny początek odkupienia i przeobstwienia. Dostrzegli, że kenozą Chrystusa miała za cel uniżenie krzyża i wywyższenie przez zmartwychwstanie. Dlatego właśnie mogli widzieć we wcieleniu pierwszy pozytywny krok na drodze do naszego zbawienia.

Wcielenie Syna Bożego nie jest wydarzeniem wyizolowanym, odebranym od całości Jego posłannictwa. Według relacji synoptyków „Syn człowieczy przyszedł szukać i zbawić to, co zginęło” (Łk 19,10), żeby „służyć i życie swoje oddać na okup za wielu” (Mk 10,45). „Syn Boży staje się człowiekiem po to, aby świat nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3,13-16). Apostoł Paweł w liście do Filipian (2,5-11) ukazuje wcielenie jako pierwszy stopień dzieła odkupienia. W Liście do Hebrajczyków widzimy, iż jego autor dostrzega już we wcieleniu początek odkupieńczej ofiary Syna Bożego. Taki charakter posiada Jego wola ofiarowania siebie samego: „oto idę”. „Mocą tej woli uświęceni jesteśmy przez ofiarę ciała Jezusa Chrystusa raz na zawsze” (Hbr 10,10).

Logos nie przynosi ze sobą jakiegos ‘gotowego modelu’ natury ludzkiej z nieba ani nie przyjmuje człowieczeństwa idealnego. Swoje człowieczeństwo bierze z historycznej, konkretnej i upadłej ludzkości (por. Ga 4,4). Staje się On jednym z nas. Przyjmując ten sposób istnienia,

bierze na siebie ludzką winę, aby ją zgładzić: „Baranek Boży, który gładzi grzechy świata” (J 1,29). Wcielenie jako zbawczy czyn jest niejako korektą zawinionego i fałszywego rozwoju historii ludzkiej tak, aby odtąd bytowanie człowieka było znowu życiem we wspólnocie z Bogiem. Poprzez wcielenie Logosu ludzkość i cały świat zostały nieodwołalnie przyjęte przez Boga w ekonomię miłosierdzia i łaski. Wcielenie posiada znaczenie zbawcze nie tyle w samym sobie, ale w całości kształcie odkupieńczego dzieła Chrystusa. W nim samym załączkowo zawarte jest całe misterium zbawienia: Jego śmierć dobrowolnie przyjęta oraz zmartwychwstanie. Wcielenie jest wydarzeniem, które nadaje wewnętrzną jedność całemu misterium Chrystusa. Wszystkie Jego czyny od chwili Wcielenia są jedynie rozwinięciem, ukształtowaniem oraz pełnym urzeczywistnieniem tego, czego podstawą i początkiem było Jego ukazanie się w podobieństwie ciała grzesznego (Rz 8,3).

Wcielenie nie jest przyjęciem jakiejś rzeczywistości o naturze statycznej, lecz przyjęciem przez Słowo Boże prawdziwej, podlegającej rozwojowi pełni natury ludzkiej, a wraz z nią również czasu, historii i śmierci. Ludzka natura Chrystusa jako odkupiciela ludzkości jest całkowicie zdeterminowana przez dzieło odkupienia. Do teologicznego pojęcia tej natury włączona jest cała historia zbawienia, proces ludzkiego stawania się oraz pełnego urzeczywistniania tajemnicy bogoczości. Wcielenie należy rozpatrywać nie tylko w oparciu o unię hipostatyczną, należy zastosować metodę odwrotną – rozpatrywać wcielenie w świetle całego dzieła odkupienia, które w sposób istotny determinuje samo pojęcie wcielenia. Zarówno odkupienie, jak i wcielenie musi posiadać swoją ‘historię’. Nie można go pojmować jako wydarzenie, które dokonało się raz na zawsze w jednej chwili.

Trynitarny wymiar wcielenia

Wcielenie Syna Bożego jest punktem wyjścia dla teologii i w samym centrum stawia tajemnicę Świętej Trójcy. Wciela się nie kto inny, jak Słowo, to jest Druga Osoba Świętej Trójcy. Dlatego wcielenie i Święta

Trójca są nierozdzielne. Za kogo wy mnie uważacie? – pytał apostołów Chrystus – Ty jesteś Chrystusem, Synem Boga Żywego (por. Mt 16,16). To jest fundament naszej wiary, ukazujący trynitarną tajemnicę boskiej Trójcy. Chrystus jest bowiem jednorodzonym Synem Ojca, równym Ojcu i Duchowi Świętemu i tożsamym z Nimi co do Bóstwa, lecz różny hipostatycznie (Łoski 2000, 18). Wszystko, co wiemy o Trójcy Świętej, poznaliśmy przez wcielenie, podkreśla św. Jan Teolog. „Słowo ciałem się stało i zamieszkało wśród nas” (J 1,14). Dla pełnego objawienia Trójcy konieczne było wcielenie (Łoski 2000, 73). Od tego momentu zaczyna się ekonomia Syna, który wkracza w historię świata. Syn pozostaje Bogiem w łonie niezmiennej Trójcy, ale coś zostaje dodane do Jego Bóstwa: On staje się człowiekiem. Bez zmiany swojej boskiej natury, Słowo w pełni przyjmuje na siebie nasz stan, aż do przyjęcia samej śmierci. Osoba Syna przewyższa granice pomiędzy tym, co transcendentne i tym, co immanentne i wchodzi w ludzką historię (Łoski 2000, 74). Boża ekonomia przynależy woli Bożej, zaś wola Trójcy Świętej jest jedna. W dziele zbawienia również wyrażona jest jedna wola trzech boskich hipostaz. Jednakże ta wspólna wola jest realizowana przez każdą osobę inaczej: Ojciec posyła, Syn ukazuje posłuszeństwo, Duch towarzyszy i współdziała, dzięki Niemu Syn wstępuje w świat. Wola Syna jest wolą Trójcy Świętej, ale wola ta jest wolą posłuszeństwa. Zbawia nas Trójca, ale dla wykonania w świecie dzieła zbawienia wciela się Syn (Łoski 2000, 74).

Doświadczając działania Boga w naszym życiu, odkrywamy, że ‘ci Trzej’ zawsze działają razem, lecz każda z Osób Świętej Trójcy działa w sposób odmienny. Doświadczamy Boga jako trzech w jednym i wierzymy, że to potrójne zróżnicowanie w zewnętrznym działaniu Boga odzwierciedla trojaki zróżnicowanie Jego życia wewnętrznego. To zróżnicowanie na trzy Osoby nie dotyczy tylko Jego zewnętrznego działania w świecie, ale jest także istniejącym wiecznym wewnątrz natury samego Boga. Każda z tych trzech Osób jest w pełni Bogiem. Żadna z Nich nie

jest Bogiem więcej lub mniej niż pozostałe. Każda hipostaza posiada nie jedną trzecią boskości, ale całą boskość w jej pełni (Ware 1999, 80).

Wskazanie człowiekowi kierunku ku Ojcu i jego przebóstwienie jest wspólnym dziełem Trójcy, dokonany z miłości Ojca przez Syna w Duchu Świętym. Przebóstwienie człowieka nie byłoby możliwe nie tylko wówczas, gdyby Syn był bytem stworzonym, lecz również wtedy, gdyby to samo było prawdą w odniesieniu do Ducha Świętego. W jaki sposób bowiem moglibyśmy zjednoczyć się z Chrystusem, gdyby nie dokonał tego Duch Święty? (Mantziridis 1997, 41). Duch Święty przemawiał przez proroków Izraela i przygotował drogę na przyście Chrystusa. Najwyższa i ostateczna forma boskiego objawienia to wcielenie Logosu Boga, które przebóstwiło naturę człowieka, spełnia się poprzez Ducha Świętego. Poprzez Ducha Świętego Chrystus przyszedł do Swego Kościoła i po wniebowstąpieniu pozostał tam na zawsze (Mantziridis 1997, 40). Człowiek uczestniczy w tym darze poprzez Ducha Świętego, który żyje i działa w Kościele. Duch Święty daje człowiekowi dostęp do odnawiającego i boskiego dzieła Chrystusa, które dokonało się raz dla wszystkich. Poprzez Ducha Świętego Chrystus zstępuje do Kościoła i pozostaje w nim po wszystkie czasy jako jego Głowa (Mantziridis 1997, 41).

Dogmat trynitarny głosi, iż jak człowiek jest prawdziwie osobą tylko wtedy, gdy żyje we wspólnocie z innymi, tak i Bóg nie jest pojedynczą Osobą żyjącą samotnie, lecz trzema Osobami dzielącymi się swoim życiem w doskonałej miłości. Podobnie i wcielenie stanowi dogmat o wspólnocie czy też uczestnictwie. Uczestnicząc maksymalnie w tym, czym jesteśmy, Chrystus umożliwia nam uczestnictwo w tym, czym On jest, w Jego boskim życiu i chwale (Ware 1999, 79). Podczas Ostatniej Wieczerzy Chrystus powiedział: „I także chwałę, którą mi dałeś, przekazałem im, aby stanowili jedno, tak jak My jedno stanowimy. Ja w nich, a Ty we Mnie” (J 17,22-23). Chrystus umożliwia nam uczestniczenie w boskiej chwale Ojca, jest On więzią i punktem stycznym. Ponieważ jest

On człowiekiem, stanowi On jedno z nami, ponieważ jest On Bogiem, stanowi On jedno z Ojcem. A więc poprzez Niego i z Nim stanowimy jedno z Bogiem, a chwała Ojca staje się naszą chwałą. Przeto Wcielenie Boga otwiera drogę do przeobóstwienia człowieka (Ware 1999, 80).

Tajemnica krzyża i zmartwychwstania

Prawosławie zwraca szczególną uwagę na wysławienie wcielenia oraz triumfu zmartwychwstania, co odsłania dynamiczny charakter wcielenia w jego ściślejszej łączności z tajemnicą zmartwychwstania. Człowieczeństwo przyjęte we wcieleniu zostaje uwielbione przez zmartwychwstanie. Boża moc okazała się w śmiertelnym ciele Chrystusa. Wcielenie nie jest statycznym przyjęciem ludzkiej natury, ale wydarzeniem zbawczym, streszczającym w sobie całe zbawcze działania Boga w Chrystusie.

Całe życie Jezusa skierowane było od początku ku tajemnicy krzyża i nią przeniknięte. Poszczególne wydarzenia z Jego ziemskiego życia, poddanego uniżeniu, cierpieniu i śmierci są zapowiedzią końcowego „wykonało się” (J 19,30). Z powodu Swej bezgranicznej miłości do człowieka, Chrystus dobrowolnie wstąpił na Golgotę i doświadczył na krzyżu śmierci, która pojednała i zjednoczyła człowieka z Bogiem (Ałfiejew 2009, 124). Całe życie Chrystusa stoi pod znakiem dobrowolnego i pełnego miłości poddania się woli Boga Ojca. Wcielenie miało miejsce w ciele cierpiętlwym i śmiertelnym. Chrystus od momentu wcielenia, aż do śmierci dobrowolnie i w pełni wziął na siebie następstwa naszego grzechu (Łoski 2000, 86). Słowo Boże przyjęło ciało wewnętrznie skierowane ku śmierci. Śmierć zawarta była już we wcieleniu nie tylko mocą decyzji Ojca (z zewnątrz), lecz także wewnętrznie, w cierpiętlwym stanie ciała przyjętego przez wcielenie. Wcielenie i narodzenie są już poniekąd początkiem drogi krzyżowej. Śmierć Chrystusa dobrowolnie przyjęta jest jedynie dopełnieniem wcielenia. Będąc Bogiem, godzi się zostać śmiertelnym; jedyny bowiem sposób zwyciężenia śmierci to pozwolić jej przeniknąć do samego Boga, w którym nie może ona znaleźć sobie miejsca (Łoski 2000, 85). Dobrowolne posłuszeństwo

wobec nakazu Ojca, aby poniósł śmierć, było wewnętrznie zawarte w świętości Chrystusa, która jest również bezpośrednią konsekwencją wcielenia. Nie mogło się zdarzyć, aby Chrystus nie wypełnił polecenia Ojca. Posłuszne przyjęcie śmierci, której poddane było Jego ciało, wynika z samego faktu wcielenia; przyjęcie ciała implikowało także śmierć. Śmierć zbawiciela jako drugi integralny element misterium zbawienia jest więc wewnętrznie powiązana z wcieleniem.

Zjednoczenie Boga i człowieka we wcieleniu skierowane jest całe do tajemnicy Paschy – uwielbienia Chrystusa oraz zesłania Ducha Świętego. Nowy Testament, a zwłaszcza apostoł Paweł w swoich listach ukazuje przyjście Syna Bożego na świat wyłącznie w perspektywie Paschy: Jego ofiary (Flp 2,7-8; Hbr 10,5-7); odkupienia (Ga 1,4-5); zmartwychwstania (Rz 1,3-4) i chwały (Flp 2,7-11). Apostoł Paweł nie zdradza nawet zainteresowania życiem Chrystusa „według ciała” (2 Kor 5,16), przekonany, iż Jego Boże Synostwo ujawnia się dopiero w zmartwychwstaniu (Rz 1,4). Śmierć i zmartwychwstanie Jezusa stanowią kulminacyjny punkt dziejów zbawienia, rzucający światło na inne stadia tych dziejów. Śmierć Chrystusa ukazuje dopiero, jaki był sens Jego przyjścia na świat: wyzwolenie ludzkości z tyranii śmierci i grzechu. Dokonało się to już w zaczątku przez przyjęcie ciała ludzkiego, lecz wypełniło w Jego uwielbieniu (zstąpienie do piekieł, wstąpienie do nieba). Według św. Atanazego z Aleksandrii, niepodlegający śmierci Logos „przyjął ciało śmiertelne, aby je jako własne ofiarować za wszystkich”, „aby cały człowiek osiągnął zbawienie” (Afanasij Velikij.n.d. {Glava 4}). Jeszcze dobitniej wyraża to św. Grzegorz z Nyssy: „to nie Jego śmierć była następstwem Jego narodzenia, lecz narodzenie zostało przyjęte po to, aby mógł ponieść śmierć” (Grigorij Nisskij. n.d.).

Oto w jaki sposób związek wcielenia z misterium paschalnym wyjaśnia w XIV wieku św. Mikołaj Kabasilas: „Chociaż ludzie w trojaki sposób byli oddzieleni od Boga – przez naturę, przez grzech, przez śmierć – jednak Zbawiciel usuwając kolejno wszystkie przeszkody, sprawił, że mogą zetknąć się z Nim bezpośrednio i całkowicie z Nim zjednoczyć.

Pierwszą przeszkodę usunął, gdy przyjął udział w ludzkiej naturze; druga, gdy został skazany na śmierć krzyżową; trzecią wreszcie, gdy zmarł, wstając, wyzwolił całkowicie naszą naturę od śmierci” (Kavasila Nikolaj n.d. {Słowo 2}). Wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie tworzą niepodzielną całość zbawczego dzieła Chrystusa. To, co rozpoczyna się we wcieleniu, znajduje swoje dopełnienie w zmartwychwstaniu.

W świetle dynamicznej koncepcji natury ludzkiej przyjętej przez Słowo wydarzenie wcielenia ukazuje się istotnie związane nie tylko ze śmiercią, ale również ze zmartwychwstaniem Chrystusa. Zmartwychwstanie jest szczytową fazą misterium zbawienia. Gdyby po śmierci Chrystusa nie nastąpiło zmartwychwstanie, oznaczałoby to zniszczenie człowieczeństwa przyjętego przez Słowo we wcieleniu, a więc i zniszczenie samego wcielenia. Wcielenie i śmierć Chrystusa są ze sobą nierozzerwalnie powiązane i domagają się zmartwychwstania. Ono również jest w jakiś sposób wewnętrznie zawarte we wcieleniu i w śmierci. Dopiero w zmartwychwstaniu udzielona została człowieczeństwu Chrystusa pełnia chwały i mocy, należna Mu z racji unii hipostatycznej. Dopiero wówczas wcielenie osiągnęło swą ostateczną pełnię i uwieńczenie (Flp 2,5-9). We wcieleniu dokonało się niepowtarzalne zjednoczenie ludzkiej natury z boską, przez które człowieczeństwo zostało w jedyny tego rodzaju sposób przebóstwione. Zmartwychwstanie jest zamierzonym następstwem, pełnym urzeczywistnieniem, a zarazem najbardziej wyraźną manifestacją tego przebóstwienia. Wszystko, co poprzedziło tę przemianę, było jedynie przygotowaniem do narodzin ‘nowego stworzenia’ w zmartwychwstałym Chrystusie. Człowieczeństwo Chrystusa musiało najpierw przejść przez całkowitą przemianę, aby stać się – mocą Ducha Świętego – źródłem całkowitej ‘nowości’ dzieła Bożego.

O misterium wcielenia oraz jego chwalebny dopełnieniu mówi św. apostoł i ewangelista Jan w prologu: „A Słowo ciałem się stało i zamieszkało wśród nas. A myśmy oglądali chwałę Jego, chwałę, jaką Jednorodzony otrzymuje od Ojca, pełen łaski i prawdy” (J 1,14). Pełna rzeczywistość wcielenia oznacza misterium ‘ciała’ Chrystusa, ale również

jego chwałę. W świetle chwały zmartwychwstania ukazała się w całym blasku tajemnica wcielenia i stało się widocznym przebóstwienie człowieczeństwo Chrystusa. W tym sensie zmartwychwstanie należy poniekąd do wcielenia, jako ostateczne jego urzeczywistnienie. Można mówić o zmartwychwstaniu jako o pewnego rodzaju 'drugim wcieleniu'.

Główna przyczyna wcielenia pochodzi nie od człowieka, ale od Boga. Wynika z Jego pragnienia przyjęcia postaci ludzkiej i uczynienia teofanią, przybytkiem Trójcy Świętej, współistotnego wszystkim Bożego człowieczeństwa: „przyjdźmy do niego i będziemy u niego przebywać” (J 14,23).

Św. Maksym Wyznawca podejmuje myśl św. Ireneusza z Lyonu i św. Atanazego Wielkiego, stwierdzając, iż Bóg stworzył świat po to, by „na nim stać się człowiekiem i aby człowiek stał się Bogiem przez łaskę, uczestnicząc w warunkach Bożej egzystencji [...] Swój wyrok, zaś Bóg postanawia zjednoczyć się z istotą ludzką, aby ją przebóstwić” (Maksim Ispovednik n.d.).

Zgodnie ze słowami apostoła Pawła wcielenie Chrystusa wraz z całym Jego aktem zbawczym stanowi tajemnicę mądrości Bożej, mądrości ukrytej, tę, którą Bóg już przed wiekami przeznaczył ku chwale naszej (1 Kor 2,7). Tajemnica ta jest kontynuowana i realizowana w sposób sakramentalny w życiu Kościoła i jego członków.

Aktualizacja zbawczego dzieła Chrystusa w Kościele

Wraz z przyjściem na świat Chrystusa nastąpiły inne czasy. Przeważającą naszą ludzką historię dzielimy na czasy 'przed i po' Chrystusie. Historia zmieniła swój kierunek i kształt. Wcielenie Boga, zgodnie z myślą o. Sergiusza Bułgakowa, jest przede wszystkim wydarzeniem, które dokonało się raz jeden w czasie, ale ma w sobie całą moc w wieczności (Bułgakow 1992, 11). Historia od momentu wcielenia posiada swój sens. To właśnie Jezus Chrystus nadał sens historii. To On jest sensem i wartością historii. Pomimo wszystkich nieszczęść i tragedii Jezus Chrystus ukazał nam docelowy punkt dziejów ludzkości. Przemienione człowieczeństwo

Jezusa Chrystusa jest naszym docelowym człowieczeństwem. Troparion święta Przemienienia Pańskiego mówi, że Chrystus Pan pokazał uczniom swoim „chwałę na ile to mogli pojąć” (Časoslov 1925, 93). Trudno jest nam zrozumieć w naszym ograniczonym rozumieniu zjawiska przemianę całej rzeczywistości materialnej: ‘nowe niebo i nowa ziemia’. W przyjściu swego Syna, Bóg na nowo sakramentalnie stwarza świat. Przemienienie oznacza przywrócenie pierwotnego porządku. Grzech Adama naruszył boski plan w odniesieniu do świata, ale Bóg przywraca ten plan w osobie swego Syna. Bóg przemienił egoistyczne odstępstwo Adama w możliwość jego rozwoju: „Bóg w Swojej mądrości i potędze wiedział, jak przemienić upadłych, wiodąc od egoistycznego odstępstwa ku dobrym celom”. Dzięki temu świat finalnie będzie takim, jakim miał być. Chrześcijaństwo jest więc religią optymizmu, nie tylko dlatego, że głosi ostateczną przemianę świata, ale również dlatego, że głosi także nowy sens dziejów, który nadał historii Jezus Chrystus. W Chrystusie cała historia człowieka, łącznie z jego upadkiem i wypędzeniem z raju, otrzymuje uzasadnienie, doskonałość i ostateczne znaczenie. Królestwo Boże, którym Chrystus obdarowuje każdego, kto w Niego wierzy, jest czymś niewspółmiernie większym od pierwotnego raju. Jest to rzeczywistość, której przedsmak otrzymujemy już w tym życiu, poprzez uczestnictwo w sakramentach Kościoła – jako organizmu bogoludzkiego. Zwłaszcza dzięki eucharystii Chrystus żyje w nas, a my w Nim. Dzięki swoim sakramentom i swojej Eucharystii – stwierdza P. Evdokimov, Kościół jawi się jako miejsce metamorfozy, która świadczy o życiu Boga w człowieku (Evdokimov 2001, 41).

Sprawowanie Eucharystii w Kościele prawosławnym nigdy nie było zwykłym wspomnieniem, pamiątką, czy ‘ponowieniem’ Wieczery Pańskiej, lecz egzystencjalnym upamiętnieniem i utwierdzeniem zbawczych wydarzeń Chrystusa w teraźniejszości, to znaczy liturgiczną aktualizacją w Kościele całego aktu zbawczego Chrystusa wybiegającego w przyszłość, włączającego *ta eschata* [gr. τὰ ἔσχατα] czyli eschatologiczną

realność królestwa niebios. Znamienne są tutaj słowa modlitwy z kanonu eucharystycznego Liturgii św. Jana Chryzostoma:

Wspominając przeto to zbawienne przykazanie, a także wszystko, co się dla nas dokonało, krzyż, grób, po trzech dniach zmartwychwstanie, wstąpienie na niebiosa, zasiadanie po prawicy, drugie i pełne chwały ponowne przyjście, to, co Twoje, od Twoich, Tobie przynosimy, za wszystkich i za wszystko (*Bożestwiennaâ liturgiâ*... 2001, 63nn).

Wspominamy tu również to, co ma nastąpić, zacierając w ten sposób granice przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Wspomnienie (rozumiane jako anamneza) w Eucharystii, zdaniem o. A. Schmemanna, jest zebraniem w jedną całość doświadczenia zbawczego, całej pełni rzeczywistości, która dana jest nam w Kościele, która jest naszym życiem. Jest to rzeczywistość bytu Bożego i zbawcza rzeczywistość Chrystusa, która jest rzeczywistością nowego świata i ziemi, do której wchodzimy przez Eucharystię. Wspominać – to znaczy pamiętać i żyć we wspomnianym, otrzymywać je i strzec. Chrześcijaństwo bowiem zawsze jest wyznaniem, akceptacją i doświadczeniem. Stąd też każda Liturgia jest zbieraniem, odnawianiem pełni naszego wspomnienia i ‘poznaniem’ go. W Liturgii, którą przykazano nam odprawiać „dopóki On nie przyjdzie” ,my nie powtarzamy i nie wyobrażamy sobie, lecz wstępujemy w tajemnicę zbawienia i nowego żywota dokonaną raz jeden, lecz darowaną Nim „teraz i zawsze i na wieki wieków” (Schmemann 1997, 172-173).

Mając to wszystko na uwadze, o. A. Schmemann stwierdza, że krzyż nie został wyodrębniony, ani przeciwstawiony innym zawartym tam wspomnieniom zbawczych wydarzeń, lecz razem z nimi stanowi organiczną całość, jeden wstępujący rząd, stając się w ten sposób wspomnieniem jednego zwycięstwa odniesionego w Chrystusie przez królestwo Boże nad całym światem. Jednakowoż zwycięstwa urzeczywistniającego się, będącego aktem zwycięskiego zmierzania do tego końca, kiedy Chrystus „odda władzę królewską Bogu Ojcu [...] aby Bóg był wszystkim we wszystkim” (1 Kor 15,24-28) (Schmemann 1997, 162). Zjednoczenie

ziemi i nieba w Chrystusie jest powszechne i nie wyklucza nikogo, choć moment jego nadejścia pozostaje transcendentną tajemnicą Ojca.

Życie w Chrystusie

Człowiek ma swe źródło w Bogu, a jego istnienie odzwierciedla Boga. Posiada życie dzięki dobroci i opatrności stwórcy, którego kierownictwo i opieka uzdalniają go do wypełnienia najwyższego powołania. Bez Niego istnienie człowieka pozbawione jest jakiegokolwiek znaczenia. Sens życia i cel istnienia można odnaleźć tylko poprzez zachowanie bliskości z Bogiem i Jego łaską. Prawdziwe życie człowieka wypływa z uczestnictwa w życiu Boga i ze wspólnoty z Nim. Człowiek nie jest najwyższym władcą na ziemi ani nie nadaje osobiście znaczenia swemu istnieniu: nadał mu je Bóg, stwarzając na Swój obraz i podobieństwo, obdarzając go także mocą indywidualnego rozwoju i doskonalenia. Od momentu stworzenia człowiek usiłuje przybliżyć się do swojego archetypu – Boga i osiągnąć przebóstwienie, które jest wydarzeniem mistycznym i dokonuje się dzięki nadprzyrodzonej mocy Boga i jako takie pozostaje istotowo niewypowiedziane.

W Chrystusie realizowany jest cel istnienia człowieka – więź z Bogiem, zjednoczenie z Bogiem, przebóstwienie. „Syn Boży staje się Synem człowieczym, aby syn człowieczy stał się Synem Bożym” – mówił św. Ireneusz z Lyonu (Irinej Lionskij n.d. {III.19}). Wcielenie Chrystusa i Jego dzieło odkupienia ma dla człowieka nawet większe znaczenie, niż samo jego stworzenie. Bowiem od chwili Bożego wcielenia nasza historia rozpoczyna się od nowa: człowiek ponownie staje twarzą w twarz z Bogiem, tak blisko, a być może jeszcze bliżej niż w pierwszych chwilach istnienia ludzi. Chrystus wprowadza człowieka do ‘nowego raju’ – Kościoła, któremu króluje i człowiek króluje tam wraz z Nim (Ałfiejew 2009, 123).

Nie błądzimy po omacku. Idziemy za Chrystusem Zbawicielem naszych dusz. Jego Dobra Nowina jest skierowana do całego świata i otwiera przed nami całkowicie nowe horyzonty. Przyjęcie tej Nowiny

– oznacza nowe życie, a tym samym nowy świat. Należy zaznaczyć, że jest tylko jedno koło, koło życia, ponieważ Jezus Chrystus jest Życiem tego świata. Bóg nie jest przecież Bogiem umarłych, ale żywych. Dla Niego bowiem wszyscy żyją (Łk 20,39). Kierując się tym przesłaniem i wprowadzając w życie Jego prawa, już teraz dokonujemy przemiany świata. W perspektywie prawosławnej rozwój człowieka jest możliwy w pełni jedynie poprzez odniesienie do Osoby Jezusa Chrystusa, Który sam jest Życiem. „Ja jestem Prawdą, Drogą i Życiem”, mówi Chrystus (J 14,6). Wskazuje więc sam, że jest drogą do osiągnięcia celu, jest jedyną drogą rozwoju człowieka. Włącza też swoje przesłanie nie tylko w jedną tradycję, ale wszystkie tradycje. To jest właśnie uniwersalizm Logosu, otwarcie na każdego człowieka, gdyż we wcieleniu Chrystus przyjął naturę ludzką nie abstrakcyjną, lecz konkretną, a to oznacza otwarcie na wszystkich. Każdy kto „usłyszy Jego głos i otworzy drzwi” (Ap 3,20), znajdzie życie, które nigdy się nie kończy. Znajdzie możliwość realizowania swojej drogi duchowej, która będąc drogą wspólną, równocześnie będzie niepowtarzalną drogą tego człowieka, który na nią wstąpił.

Chrześcijaństwo – to nie system filozoficzny, który można logicznie udowodnić. To przede wszystkim życie człowieka zakorzenione w życiu Bożym, to droga, która wymaga od człowieka wiele poświęcenia i ofiarności, wytrwałości, samozaparcia i poświęcenia Bogu, który jest Życiem i Miłością.

Święty Mikołaj Kabasilas swój traktat o sakramentach nazwał „Życie w Chrystusie”. Podobnie św. Jan Kronsztadzki napisał swoje dzieło „Moje życie w Chrystusie”. To ‘życie’ powinno być celem każdego człowieka. Jego antycypację otrzymujemy jeszcze w tym życiu, dzięki misteriom Kościoła, a zwłaszcza Eucharystii, dzięki której osiągamy kulminację życia, po której już niczego nie potrzebujemy, żadnego szczęścia. Od Pańskiego stołu przyjmujemy już nie śmierć i grób oraz obcowanie lepszego życia, lecz samego Zmartwychwstałego, nie dary Świętego Ducha, które tylko możemy otrzymać, ale samego Dobroczyńcę, samą Świętynię, w której jest cała pełnia darów łaski. Gdyż On jest w każdym

sakramencie, Nim namaszczy się, omywamy się i On jest naszym pokarmem. Jest On obecny w sakramencie i posyła przyjmującym swe dary, choć nie we wszystkich sakramentach w tej samej postaci, lecz omywając, wyzwala od nieczystości zła i wkłada w człowieka swój obraz, namaszczać, powoduje aktywnym w działaniu Ducha, których stał się skarbnicą według swego ciała. Gdy doprowadza do stołu i karmi swoim Ciałem, całkowicie przemienia przyjmującego to misterium, przemienia w swą własność. Wówczas proch ziemi przyjmuje godność królewską, będąc prochem ziemi, ale ciałem Króla i Jego podobieństwem. Większego szczęścia nie można sobie wyobrazić (Kavasila Nikolaj n.d. {Slovo 4}).

To podobieństwo zanim wypełni się w sakramencie, powinno dokonać się w duszy człowieka, w jego wierze i miłości. Wierzyć w Chrystusa zawsze oznaczało i oznacza nie tylko wzywać Go, nie tylko otrzymywać od Niego, ale przede wszystkim oddać się Mu. Niemożliwym jest bowiem wierzyć w Niego i nie przyjąć Jego wiary i nie kochać Go miłością i nie pragnąć tego, czego On pragnął. Bo nie ma Chrystusa poza tą wiarą, miłością i pragnieniem. Nie należy oczekiwać od Niego pomocy, nie wypełniając Jego przykazań miłości; nie należy nazywać Go Panem i oddawać Mu czci, nie wypełniając woli Jego Ojca (*Nastolnaâ kniga...* 2001, 210).

Zbawienia dostępujemy nie dlatego, że wierzymy w Jego nadnaturalną władzę i moc – nie takiej bowiem wiary On oczekuje od nas – ale dlatego, że przyjmujemy całą naszą naturę i czynimy swym to pragnienie, które jest Jego życiem, które mówi Mu przyjąc krzyż i śmierć, aby unicestwić jej korzeń – grzech. Pragnąć takiego wypełnienia i ożywienia naszej wiary – oznacza życzyć śmierci ‘namiętnościom ciała’ naszego, namiętnościom ‘egoizmu życiowego’ (1 J 2,16), królujących w tym świecie; to pragnąć zmartwychwstać z Nim i w Nim dla Jego królestwa.

Św. Symeon Nowy Teolog stanowczo zapewniał, iż:

...uczestnikami zmartwychwstania zaczynamy stawać się tu i teraz w ciągu obecnego żywota [...] [i] Duchem Świętym dokonuje się zmartwychwstanie wszystkich i ja nie mówię tego o zmartwychwstaniu ciał

przy końcu świata [...] lecz dokonywającym się codziennie duchowym odrodzeniu i zmartwychwstaniu, które daje za pośrednictwem Ducha Świętego – Ten, który jeden raz umarł i zmartwychwstał i wskrzesza za pośrednictwem wszystkich i we wszystkich duszach godnie żyjących współumierających z Nim przez wolę i wiarę, dający im już zaczynając od tego życia Królestwo Niebieskie (Simeon Nowy Bogosłow n.d.).

Św. Symeon Nowy Teolog pisał też:

uciekajmy ze świata, uciekajmy od kłamstwa życia i od pozornej radości i postarajmy się Go znaleźć wszędzie obecnego [...] proszę, postarajmy się zobaczyć Go i kontemplować, póki jeszcze znajdujemy się w tym życiu. Bo jeżeli będziemy godni zobaczyć Go zmysłowo tutaj, nie umrzemy. Śmierć nie zapanuje nad nami. Dlatego nie będziemy usiłovali oczekiwać, by zobaczyć Go w przyszłości, lecz będziemy usiłovali zobaczyć Go teraz (Klinger 1969, 24).

Niemożliwym jest znać Chrystusa i nie chcieć pić Jego Kielicha, który On wypił, i nie życzyć ochrzcić się tym chrztem, którym On był ochrzczony. To właśnie nasza wiara podpowiada, że chrzest, który przyjęliśmy – jest prawdziwą śmiercią i prawdziwym życiem i zmartwychwstaniem z Jezusem Chrystusem (*Nastolnaâ kniga...* 2001, 210). Bowiem, jak mówi apostoł Paweł, „jeżeli umarliśmy razem z Chrystusem, wierzymy, że z Nim również żyć będziemy. Wiedząc, że Chrystus powstawszy z martwych już więcej nie umiera, śmierć nad Nim nie ma już władzy. Bo to, że umarł, umarł dla grzechu tylko raz, a że żyje, żyje dla Boga. Tak i wy rozumieście, że umarliście dla grzechu, żyjecie zaś dla Boga w Chrystusie Jezusie” (Rz 6,8-12).

Bibliografia

Afanasij Velikij sv. n.d. *Slovo o voplo šenii Boga-Slova i o prišestvii Ego k nam vo ploti*. Dostęp: 08.11.2020. https://azbyka.ru/otechnik/Afanasij_Velikij/slovo-o-voploshhenii-boga-slova-i-o-prishestvii-ego-k-nam-vo-ploti/4.

- Alfiejew, Hilarion, ihumen. 2009. *Misterium wiary. Wprowadzenie do prawosławnej teologii dogmatycznej*. Tłum. Jarosław Charkiewicz. Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna.
- Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. 1975. Warszawa: Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne.
- Božestviennaâ liturgiâ iže vo svjatyh otca našeho Ioanna Zlatoustaho*. 2001. Po blagoslovenii Blažennejšogo Savvy Mitropolita, Varšavskago i vseâ Polščy. Varšava: Varšavskaâ Pravoslavnaâ Mitropolia.
- Bułgakow, Sergiusz. 1992. *Prawosławie, zarys nauki Kościoła prawosławnego*. Tłum. Henryk Paprocki. Białystok: Orthdruk.
- Časoslov*. 1925. Po blagoslovenii Svâšennogo Sinoda. Warszawa: Sino-dalnaâ Tipografiâ.
- Evdokimov, Paul. 2001. *Szalona miłość Boga*. Tłum. Małgorzata Kowalska. Białystok: Orthdruk.
- Evdokimov, Paul. 2012. *Duch święty w tradycji prawosławnej*. Tłum. Maria Żurowska. Poznań: W drodze.
- Evdokimov, Paul. 1986. *Prawosławie*. Tłum. Jerzy Klinger. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Grigorij Nisskij, svâtitel. n.d. „Bol´šoe oglasitel´noe slovo.” Glava 32. Dostęp: 08.11.2020. https://azbyka.ru/otechnik/grigorij_nisskij/bolshoe-oglasitelnoe-slovo/#0_33.
- Irinej Lionskij svâšennomučenik. n.d. „Protiv eresej.” Kniga tret´â. Glava 19. Dostęp: 08.11.2020. https://azbyka.ru/otechnik/Irinej_Lionskij/protiv-eresej/3_19.
- Jan Damasceński, św. 1969. *Wykład wiary prawdziwej*. Tłum. Bronisław Wojkowski. Warszawa: PAX.
- Kavasila Nikolaj. n.d. „Siem´ slov o žizni vo Xristie.” Dostęp: 08.11.2020. https://azbyka.ru/otechnik/Nikolaj_Kavasila/sem_slov_o_gizni_vo_hriste.
- Klinger, Jerzy. 1969. *Geneza sporu o epiklezę*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.

- Kostiuczuk, Jakub. 2019. „Dlaczego prawosławni świętowali Wielkanoc tydzień później?” *Rocznik Teologiczny* 61 (4): 723-742.
- Łoski, Włodzimierz. 2000. *Teologia dogmatyczna*. Tłum. Henryk Pa-procki. Białystok: Orthdruk.
- Łoski, Włodzimierz. 2007. *Teologia mistyczna Kościoła wschodniego*. Tłum. Izabela Brzeska. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków.
- Maksim Ispovednik, prep. n.d. *Voprosotovety k Felassiú*. Vopros LX. Dostęp: 08.11.2020. <http://pagez.ru/lsn/0387.php?id=60>.
- Malinovskij, Nikolaj, prot. 2003. *Oczerk prawosławnoho dogmaticzeskoho bogosłowija*. Moskwa: Pravoslavnyj Sváto-Tihonovskij Bogoslovskij Institut.
- Mantziridis, Georgios. 1997. *Przebóstwienie człowieka, Nauka świętego Grzegorza Palamasa w świetle tradycji prawosławnej*. Tłum. Iga Czaczkowska. Lublin: Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska.
- Meyendorff, John, 2007. *Teologia Bizantyjska*. Tłum. Jerzy Prokopiuk. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Metropolita Sawa (Hrycuniak). 2003. *Chrystus – Najwierniejszy przyjaciel człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Warszawskiej Metropolii Prawosławnej.
- Mień, Aleksander. 1994. *Syn Człowieczy*. Tłum. Elżbieta Smykowska. Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów.
- Mineâ prazdničnaâ s dobavleniem služb iz triodi postnyâ i cvietnyâ*. 2003. Kiev: Ukrainskáâ Pravoslavnaâ Cerkov Kievskáâ Mitropoliâ.
- Nastolnaâ kniga sviaščennoslužytiela*. 2001. Tom 4. Po blagoslovenii Mitropolita Poltavskaho i Kremienčugskaho Fieodosiâ. Izd. Moskva 1983. Piereizdano v Poltave.
- Ostapczuk, Jerzy. 2010. *Cerkiewnośłowiański przekład liturgicznych perykop okresu Paschalnego i święta Pięćdziesiątnicy w rękopiśmiennych ewangeliarzach krótkich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.

- Schmemann, Aleksander. 1997. *Eucharystia Misterium Królestwa*. Tłum. Andrzej Turczyński. Białystok: Orthdruk.
- Simeon Nowyj Bogoslov, n.d. „Slovo 42.” Dostęp 2020.12.22. https://azbyka.ru/otechnik/Simeon_Novyj_Bogoslov/slovo/42
- Spiteris, Yannis. 2006. *Ostatni Ojcowie Kościoła. Kabasilas, Palamas*. Wydawnictwo Księży Marianów MIC Warszawa.
- Spidlik, Tomas. 2000. *Mysł rosyjska, inna wizja człowieka*. Tłum. Janina Dembska. Wydawnictwo Księży Werbistów. Warszawa
- Triod' Postnaâ*. 2001. Izdanie po blagoslovenii blażennejšogo Mitropolita Kievskogo i vseâ Ukrainy Vladimira. Kyiv: Ukrainskaâ Pravoslavnaâ Cerkov Kijevskaâ Mitropoliâ.
- Ware, Kallistos. 1999. *Prawosławna droga*. Tłum. Nikołaja Aleksiejuk. Białystok: Bractwo Młodzieży Prawosławnej.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXII

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2020

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

prof. dr hab. Atanoli Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 19,3

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

<i>Prof. dr hab. Janusz T. Maciuszko</i>	1103
<i>Bp dr h.c. Janusz Narzyński</i>	1109
<i>Bp dr h.c. Jan Szarek</i>	1113
<i>Ks. dr Włodzimierz Nast</i>	1117
<i>Ks. mgr Jan Prokopiuk</i>	1121

ARTYKUŁY

MICHAEL WOLTER, <i>Christliche Gemeinden und kultureller Pluralismus im 1. Jahrhundert n. Chr</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>Autorytet Kościoła rzymskiego i jego biskupa w nauczaniu św. Ireneusza z Lyonu, Tertuliana i św. Cypriana z Kartaginy</i>	1151
АЛЕКСАНДР ПАСКАЛЬ, <i>Малоизвестные актыовые документы XV-XVIII вв., найденные А. С. Будиловичем в Любленской губернии в конце XIX в.</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>Misterium Wcielenia Syna Bożego</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>Miłosierdzie Boże w tekstach Triodionu Postnego</i>	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trans i opętanie – obiekt zainteresowania teologii i psychiatrii</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>Nowa prawna definicja śmierci w Polsce jako problem filozoficzno-teologiczny</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Nierówne traktowanie nierzymskokatolickich związków wyznaniowych we współczesnym polskim systemie prawnym – wybrane zagadnienia</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>Tożsamość i charakter prawosławnej refleksji pedagogiczno-religijnej</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Edukacja prawosławna na terenie miasta Siedlce</i>	1367
ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selekcja metod kształcenia w realizacji lekcji religii zgodnie z koncepcją tematyczno-problemową. LEGO® Education Maker jako propozycja metodyczna</i>	1383

JOANNA KLUCZYŃSKA, *Projekt socjalny jako złożony i wieloetapowy proces działań pomocowych* 1415

MATERIAŁY

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Frisch, kommunikativ, frei – Die Zürcher und Genfer Bibel im Vergleich mit der Buber Rosenzweig Bibelausgabe* 1431

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Begegnung – Beziehung – Menschsein – Menschenwürde – ein paar Bemerkungen zu Bubers Verständnis der philosophischen Anthropologie* 1455

STANISŁAW OBIREK, *Krytyczna etyka polityczna zakorzeniona w życiu* 1481

JERZY (PAŃKOWSKI), *Przemówienie inauguracyjne (8 października 2020)* 1505

KRONIKA

Inauguracja roku akademickiego 2020/2021 (8 października 2020) (JERZY BETLEJKO) 1511

Międzynarodowa e-konferencja naukowa „Eko(teo)logicznie – Chrześcijańskie wobec wyzwań” (5 listopada 2020) (SEBASTIAN MADEJSKI) 1513

Wykaz autorów 1519

Recenzenci „Rocznika Teologicznego” w roku 2020 1521

Contents

IN MEMORIAM

<i>Prof. Janusz T. Maciuszko PhD habil.</i>	1103
<i>Rev. Bp. Janusz Narzyński PhD h.c.</i>	1109
<i>Rev. Bp. Jan Szarek PhD h.c.</i>	1113
<i>Rev. Włodzimierz Nast PhD</i>	1117
<i>Rev. Jan Prokopiuk MA</i>	1121

ARTICLES

MICHAEL WOLTER, <i>Christian Communities and Cultural Pluralism in the 1st century A.D.</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The Authority of the Church of Rome and Its Bishop in the Teaching of St. Irenaeus of Lyons, Tertullian and St. Cyprian of Carthage</i>	1151
ALEXANDR PASCAL, <i>Little-known Statutory Documents of the 15th to 18th Centuries, found by A. S. Budilovich in the Province of Lublin at the End of the 19th Century</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>The Mystery of the Incarnation of the Son of God</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>The Mercy of God in the Texts of the Lenten Triodion</i> ..	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trance and possession – an object of interest in theology and psychiatry</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>The New Legal Definition of Death in Poland as a Philosophical and Theological Problem</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Unequal Treatment of non-Roman Catholic Religious Associations in the Contemporary Polish Legal System – Selected Issues</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>The Identity and Nature of Orthodox Pedagogical and Religious Reflection</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Orthodox Education in the City of Siedlce</i>	1367

ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selection of Teaching Methods in Implementation of Religious Education Classes according to Thematic and Problem-based Learning. LEGO® Education Maker as a Methodological Proposal</i>	1383
--	------

JOANNA KLUCZYŃSKA, <i>Social projects. Assumptions of the projects in social suport</i>	1415
---	------

MATERIALS

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Fresh, Communicative, Free – The Zurich and Geneva Bibles compared with the Buber-Rosenzweig Bible Edition</i>	1431
--	------

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Encounter – Relationship – Being human – Human dignity – a few Remarks on Buber's Understanding of Philosophical Anthropology</i>	1455
---	------

STANISŁAW OBIREK, <i>Critical Political Ethics Rooted in Life</i>	1481
---	------

JERZY (PAŃKOWSKI), <i>Inaugural speech (8th October 2020)</i>	1505
--	------

KRONIKA

<i>Inauguration of the academic year 2019/2020 (8th October 2020)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1511
--	------

<i>International Scientific E-Conference „Eco(theo)logically – Christians in the Face of Challenges” (5 November 2020)</i> (SEBASTIAN MADEJSKI)	1513
---	------

List of authors	1519
-----------------------	------

List of Reviewers of „Theological Yearbook” in 2020.....	1521
--	------

Wykaz autorów

Michael Wolter, wolter@uni-bonn.de, Universität Bonn, Evangelisch-Theologische Fakultät, Abteilung für Neues Testament, An der Schlosskirche 2–4, 53113 Bonn, Germany

Andrzej Kuźma, a.kuzma@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Alexandr Pascal, PascalAD@rsl.ru, Rosja, 119019, Moskwa, ul. Vozdvizhenka, d. 3/5

Metropolita Sawa (Michał Hrycuniak), m.hrycuniak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Andrzej Baczyński, a.baczyński@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Jerzy Tofiluk, jerzy.tofiluk@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Wiktor Orlof, w_orlof@wp.pl, ul. Zwycięstwa 29/62, 15-703 Białystok

Jakub Kostieczuk, j.kostieczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Krzysztof Leśniewski, krzysztof.lesniewski@kul.pl, Katedra Teologii Prawosławnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin

Paweł Borecki, pawelborecki@op.pl Zakład Prawa Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Collegium Iuridicum I, pok. 228, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Aleksiejuk, e.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Izabela Kochan, i.kochan@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Bednarz, e.bednarz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Joanna Kluczyńska, j.kluczynska@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa